

Hanna Liberska

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Aktywność edukacyjna kobiet bezrobotnych: wybrane uwarunkowania

Educational activity of unemployed women:
selected conditions

Streszczenie. Bezrobocie jest zjawiskiem ocenianym negatywnie zarówno z punktu widzenia jakości życia jednostek, jak i funkcjonowania społeczeństwa. W systemie przewidziane są sposoby niwelowania negatywnych konsekwencji bezrobocia. Jednak nie wszyscy, którzy mają trudności w znalezieniu pracy, podejmują decyzję o skorzystaniu z tych możliwości. Celem badań było poznanie roli samooceny kobiet i stosowanych przez nie stylów radzenia sobie w sytuacjach stresowych w podejmowaniu decyzji o doskonaleniu zawodowym. W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych (CISS) i Skalę Samooceny M. Rosenberga (SES). Badaniami objęto 60 bezrobotnych kobiet. Rezultaty badań wskazują, że poziom samooceny kobiet bezrobotnych aktywnie zaangażowanych w powiększanie swych zasobów przez doskonalenie zawodowe jest wyższy niż u kobiet bezrobotnych, które nie podjęły podobnej decyzji. Kobiety bezrobotne zaangażowane w doskonalenie zawodowe przejawiają zadaniowy styl radzenia sobie ze stresem w odróżnieniu od kobiet, które nie podjęły takiej decyzji.

Słowa kluczowe: bezrobotna kobieta, doskonalenie zawodowe, samoocena, styl radzenia sobie.

Abstract: Unemployment is valued negatively especially from the point of view of the quality of individuals' life and the functioning of the society. The system foresees methods to reduce negative consequences of unemployment. However, there are some who, despite a number of difficulties in finding job, do not decide to make use of these possibilities. The main objective of the research was to investigate the role of women's self-assessment and styles used by them to cope with stressful situations while making decisions about professional improvement. For the purpose of the study, the author used Coping Inventory for Stressful Situations (CISS) questionnaire and Rosenberg's Self-Esteem Scale (SES). In the study participated 60 unemployed women. The results of the research indicate that the

level of self-assessment of unemployed women who are actively engaged in enlarging their resources through improving professional skills is higher than among women who have not taken similar actions. Unemployed women engaged in improving and developing professional skills display stress-coping style unlike women who have not decided to engage themselves in similar actions.

Keywords: unemployed woman, professional skills improvement, self-assessment, coping style.

Wprowadzenie

Bezrobocie jest zjawiskiem ocenianym negatywnie zarówno z punktu widzenia jakości życia jednostek, jak i funkcjonowania społeczeństwa, chociaż ekonomiści wskazują niekiedy na pozytywne aspekty jego minimalnego wymiaru. W zaawansowanych systemach społeczno-ekonomicznych przewidziane są sposoby niwelowania negatywnych konsekwencji bezrobocia i zabezpieczane środki na ich realizację¹. Jednak nie wszyscy, którzy mają trudności w znalezieniu pracy, podejmują decyzję o skorzystaniu z tych możliwości².

Skutki bezrobocia dla jednostki i społeczeństwa są wielorakie. Wśród nich przeważają konsekwencje negatywne nie tylko dla kondycji psychicznej osoby bezrobotnej, ale także dla jej kondycji zdrowotnej, statusu społeczno-ekonomicznego czy sytuacji prawnej. Drastycznym przemianom może ulegać życie rodzinne osoby bezrobotnej, w tym struktura rodziny i funkcjonowanie w rolach małżeńskich i rodzicielskich. Utrata pracy dla większości osób oznacza pogorszenie sytuacji ekonomicznej, a w dalszej perspek-

¹ Zadania państwa w zakresie promocji zatrudnienia, łagodzenia skutków bezrobocia oraz aktywizacji zawodowej są realizowane przez instytucje rynku pracy działające w celu: 1) pełnego i produktywnego zatrudnienia, 2) rozwoju zasobów ludzkich, 3) osiągnięcia wysokiej jakości pracy, 4) wzmacniania integracji oraz solidarności społecznej, 5) zwiększania mobilności na rynku pracy.

² Grupa osób bezrobotnych jest zróżnicowana pod względem mobilności i zainteresowania zmianą statusu społecznego. Wyróżnia się bezrobotnych: (1) o wysokim poziomie aktywności w poszukiwaniu pracy, którzy mają szansę na wsparcie przede wszystkim w zakresie: pośrednictwa pracy, poradnictwa zawodowego, (2) wymagających wsparcia w zakresie powrotu do pracy, którzy mają szansę na skorzystanie ze wszystkich instrumentów i usług oferowanych przez urzędy pracy, (3) oddalonych od rynku pracy – do tej grupy zalicza się osoby, które nie są motywowane do podjęcia pracy, w tym legalnej. Jest to grupa szczególnie zagrożona wykluczeniem społecznym. Zminimalizowaniu ryzyka wykluczenia służyć m.in. programy pod hasłem „Integracja i Aktywizacja”, które mają przygotować osobę bezrobotną do lepszego radzenia sobie na rynku pracy (<http://www.pomysldlamamy.pl/strefa-psz/narzedzia-pomocy/item/275-nowelizacja-ustawy-o-promocji-zatrudnienia.html>).

tywie zagraża zaspokojeniu nie tylko potrzeb wyższego rzędu (autonomii, prestiżu, szacunku społecznego, samorozwoju i innych), ale i potrzeb podstawowych (pokarmowej, mieszkaniowej, bezpieczeństwa). W przypadku rozchwiania się struktury wartości cenionych przez podmiot, zostaje uruchomiony proces przekształcenia struktury tożsamości, który może prowadzić do przebudowy koncepcji własnego życia. Jeśli jednostka doznaje porażki w poszukiwaniu pracy (jednej, wielu), to może dojść do akceptacji zmienionego statusu – statusu osoby bezrobotnej i zaniechania dalszych poszukiwań zatrudnienia. W bardziej odległej perspektywie może rozwinąć się tak zwana wyczucona bezradność. Jednak niektóre osoby podejmują bardziej skuteczne działania, dzięki którym uzyskują lepszą pozycję wyjściową na rynku pracy, na przykład przez doskonalenie zawodowe. Jakie czynniki decydują o zdolności do zachowania lub powiększania zasobów osobistych w trudnej sytuacji braku pracy? Ich rozpoznanie może być użyteczne w działaniu jednostek, zespołów, instytucji i organizacji wspierających aktywność osób bezrobotnych na rynku pracy.

W artykule przedstawiono wyniki badań nad wybranymi podmiotowymi wyznacznikami zaangażowania się kobiet o aktualnym statusie „bezrobotna” w podnoszenie kwalifikacji zawodowych lub nabywanie nowych kompetencji i umiejętności, które mogą potencjalnie zwiększyć ich szanse na rynku pracy. W referowanych badaniach zwrócono uwagę na rolę samooceny kobiety i stosowany przez nią styl radzenia sobie w sytuacjach stresowych, a taką dla większości jest sytuacja braku pracy i związana z tym kondycja materialna osoby i nierzadko jej najbliższych.

Problem pracy – podstawy teoretyczne

Zabawa, nauka i praca są podstawowymi rodzajami aktywności człowieka, którym psychologowie przypisują status podstawowego czynnika rozwoju w ciągu życia (Tyszkowa, Przetacznik-Gierowska, 1996; Liberska, 2011). Aktywność zawodowa, obok aktywności rodzinnej, stanowi o treści i sensie życia człowieka przez wiele dziesiątków lat. W naszym kręgu kulturowym przygotowanie do wykonywania określonego zawodu i podjęcia roli zawodowej jest ważnym zadaniem rozwojowym, do realizacji którego jednostka przygotowuje się przez wiele lat, poczynając od okresu dzieciństwa, przez dorastanie, aż do dorosłości (Liberska, 2004; Gurba, 2011; Oleszkowicz, Sejnko, 2011).

Wybór ścieżki edukacji i zawodu jest też traktowany jako jeden ze wskaźników osiągnięcia tożsamości przez młodego człowieka (Liberska, 2007). Tożsamości zawodowa osadza jednostkę w świecie społecznym, wyznacza jej status socjoekonomiczny, współtworzy poczucie sensu życia i egzystencjonalnego spełnienia (por. Obuchowska, 1996). Toteż trudności w zdobyciu pracy, i to zgodnej z przygotowaniem, zdolnościami, zainteresowaniami i ambicjami podmiotu, zagrażają konstrukcji tożsamości, wymuszają przebudowę systemu wiedzy o sobie i świecie. Konsekwencje trudności długotrwałych i/lub powtarzających się mogą być szczególnie negatywne jako wymagające dużego wysiłku ze strony podmiotu i jego otoczenia. W zależności od zasobów psychologicznych jednostki i zasobów środowiska wspierającego, w tym gotowości do zmian nie tylko *status quo*, ale i planów na przyszłość, sprostanie zadaniu, jakim jest odnalezienie się w nowej sytuacji osoby bezrobotnej i znalezienie satysfakcjonującego wyjścia z tej sytuacji, może być „kosztowne” energetycznie, to znaczy wymagające dużego zaangażowania wielu różnych zasobów i odkrycia lub wykreowania nowych – zgodnie z potencjałem rozwojowym podmiotu. Dla niejednego człowieka jest to też zadanie długotrwałe. Toteż może być postrzegane jako tak zwane wyzwanie rozwojowe albo konieczność życiowa. Ze względu na skalę bezrobocia nasuwa się refleksja nad możliwością traktowania tej sytuacji jako z jednej strony kryzysowej, a z drugiej – normatywnej.

Brak pracy czy niemożność jej uzyskania jest bardzo bolesnym doświadczeniem dla człowieka i ważnym problemem społecznym. Osoby bezrobotne dysponują jednak określonymi zasobami osobistymi, które mogą być użyteczne w poszukiwaniu pracy. Do zasobów tych można zaliczyć nie tylko poziom intelektualny, szczególne zdolności, określone umiejętności i kompetencje, ale także preferowane sposoby radzenia sobie z trudnościami, cechy osobowości, obraz własnej osoby, samoocenę i inne właściwości³. Mają one znaczenie dla sposobu percypowania i rozumienia własnego położenia oraz gotowości do podjęcia aktywności zaradczej i efektywności w poszukiwaniu pracy. Poszukiwanie pracy niekiedy wymaga zdobycia nowych umiejętności i sprawności, wykazania się inicjatywą i pomysłowością, ale też odwagą w zmianie wcześniejszego sposobu życia i myślenia o sobie, o swej przyszłości i miejscu w świecie.

³ Teoria zachowania zasobów Hobfolla (2006) głosi, że zachowanie człowieka ma na celu przede wszystkim ochronę i ciągle odtwarzanie zasobów stanowiących przez cenne przez niego właściwości, umiejętności, dobra, sytuacje itp.

Jednym z podstawowych pojęć w artykule jest pojęcie samooceny (*self-esteem*). Samoocena w znacznym stopniu kształtuje się w toku relacji z innymi ludźmi i pod wpływem ich ocen i oczekiwań (por. Strelau, 2000, s. 573). Jest to subiektywna ocena podmiotu, która powstaje w wyniku bilansu osobistych sukcesów i porażek. Taki sposób rozumienia samooceny stanowi podstawy do rozważań na temat ich związków z kondycją biopsychospołeczną osoby bezrobotnej i możliwościami niwelowania negatywnych skutków bezrobocia dla jednostki i społeczeństwa. Przez psychologów rozwojowych jest uznawana za mechanizm poznawczy regulujący aktywność człowieka, jego ustosunkowanie do siebie i relacje ze światem społecznym (por. Tyszkowa, 1990). W pracach psychologów społecznych także zwraca się uwagę na rolę samooceny jako regulatora funkcjonowania jednostki w relacjach z innymi i na dążenia podmiotu do jej ochrony lub podniesienia (Aronson, Wilson, Akert, 1997). Osoby o wysokiej samoocenie są bardziej wytrwałe w rozwiązywaniu trudnych zadań (Kulas, 1986; Bandura, 2007), tworzą bardziej rozbudowaną perspektywę przyszłości zarówno pod względem zawartości treściowej, jak i rozciągłości (Liberska, 2004).

Wielu bezrobotnych przeżywa silny stres w związku z utratą pracy i/lub trudnościami w jej uzyskaniu. Stres jest to stan psychofizjologiczny, który jest reakcją na negatywne bodźce (tzw. stresory) fizyczne i/lub psychologiczne. Długotrwały lub powtarzający się stres może skutkować pogorszeniem zdrowia somatycznego i/lub psychicznego⁴. Przekonanie o niemożności poradzenia sobie z sytuacją trudną jest skutkiem negatywnej oceny podmiotu swych aktualnych zasobów jako niewystarczających względem wymogów zewnętrznych, co zagraża jego poczuciu dobrostanu.

Poznawcza ocena własnych zasobów pod kątem sprostania wymaganiom i zasobom postrzeganym w sytuacji dostarcza podstawy do podjęcia decyzji o zaangażowaniu się podmiotu w aktywności zaradczą – ukierunkowaną na zmianę jego aktualnego położenia (tu: sytuacji bycia bezrobotnym). W przypadku osoby bezrobotnej przykładem takiej aktywności może być podjęcie decyzji o skorzystaniu z oferty edukacyjnej umożliwiającej przekwalifikowanie się i/lub dalsze doskonalenie zawodowe (w takiej czy innej formie: kursy, warsztaty, szkolenia itp.), przygotowanej przez wyspecjalizowane agendy lub samodzielnie wyszukanej przez osobę zainteresowaną (bezrobotną).

⁴ Autorem pierwszej fizjologicznej teorii stresu był H. Seyle (1936), który opisał tzw. Ogólny Zespół Adaptacyjny GAS (*general adaptation syndrome*). Jest to zespół, który obejmuje zmiany fizjologiczne będące niespecyficzną odpowiedzią organizmu na stresor.

Zachowanie podmiotu w sytuacji stresowej jest przejawem cechującego go stylu radzenia sobie ze stresem, traktowanego jako ogólna dyspozycja osobowościowa (Juczyński, Ogińska-Bulik, 2008). W literaturze przedmiotu wyróżnia się trzy style radzenia sobie ze stresem: (1) styl skoncentrowany na zadaniu (*task-oriented*), (2) styl skoncentrowany na emocjach (*emotion-oriented*) i (3) styl skoncentrowany na unikaniu stresora (*avoidance-oriented*). W badaniach nad młodzieżą potwierdzono znaczenie związku samooceny z koncentracją na zadaniu lub na unikaniu go dla efektywności poradzenia sobie z nim (Liberska, 1994)⁵.

Rezultaty dotychczasowych badań nad stylami radzenia sobie przez osoby bezrobotne wskazują, że preferują one styl unikowy (Ratajczak, 2000).

Rezultaty niektórych badań prowadzonych nad związkiem poziomu samooceny ze stylem radzenia sobie w sytuacji stresowej wskazują, że osoby o niskiej samoocenie preferują styl radzenia sobie skoncentrowany na unikaniu – w odróżnieniu od osób o wysokiej samoocenie, które preferują styl skoncentrowany na zadaniu. Ten kierunek związku rozpoznano zarówno wśród młodzieży, jak i wśród dorosłych (Tyszkowa, 1990; Kulas, 1986; Trelak, 2001). Dostarczają one podstawy do podjęcia badań nad rolą samooceny i stylu radzenia sobie ze stresem w sytuacji pozostawiania bez pracy dla podejmowania aktywności zaradczej. Taką aktywnością jest zaangażowanie się w formy doskonalenia oferowane osobom bezrobotnym, które stwarzają im możliwość uzyskania nowych kompetencji, użytecznej wiedzy i umiejętności do wykonywania nowej pracy.

Cel badań i hipotezy badawcze

W artykule prezentowane są badania nad samooceną i radzeniem sobie z trudnościami przez kobiety bezrobotne i ich związkiem z aktywnością edukacyjną. Podstawowym celem badań było rozpoznanie znaczenia wymienionych dwóch czynników: samooceny i stylu radzenia sobie w sytuacji stresowej dla decyzji o skorzystaniu z oferowanych przez wyspecjalizowane instytucje możliwości poszerzenia, pogłębienia lub uzyskania nowych kwalifikacji zawodowych. Weryfikacji poddano następujące hipotezy badawcze:

⁵ Użytecznym w jego wyjaśnieniu jest mechanizm odporności psychicznej w koncepcji M. Tyszkowej (1985).

H-1: Poziom samooceny kobiet bezrobotnych zaangażowanych w doskonalenie zawodowe jest istotnie różny niż u kobiet bezrobotnych, które nie podjęły decyzji o skorzystaniu z form doskonalenia zawodowego.

H-2: Kobiety bezrobotne zaangażowane w doskonalenie zawodowe stosują istotnie różne style radzenia sobie niż kobiety bezrobotne, które nie podjęły decyzji o skorzystaniu z form doskonalenia zawodowego.

H-3. Oczekuje się, że bezrobotne kobiety o odmiennych poziomach samooceny różnią się pod względem najczęściej stosowanego stylu radzenia sobie ze stresem i dotyczy to obu porównywanych grup.

Grupa badana

Badania były prowadzone w dwóch grupach kobiet wyłonionych ze względu na kryterium aktywności edukacyjnej. Objęto nimi grupę osób, które zdecydowały się na podnoszenie swoich kwalifikacji lub uzyskanie nowych i grupę, która nie zdecydowała się na podjęcie doskonalenia zawodowego.

Badaniami objęto 60 kobiet w wieku od 22 do 35 lat: grupa niezaangażowana w doskonalenie zawodowe liczyła 30 osób, podobnie jak grupa korzystająca z różnych form doskonalenia. Osoby badane miały wykształcenie średnie lub zawodowe. Wszystkie zamieszkiwały w mieście wojewódzkim. Badanie miało charakter anonimowy.

Narzędzia badawcze

W badaniach wykorzystano Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych (CISS) i Skalę Samooceny M. Rosenberga (SES).

Kwestionariusz CISS opracowali N. S. Endler oraz J. D. A. Parker (1990). Autorami polskiej adaptacji są P. Szczepaniak, J. Strealu i K. Wrześniewski (2005). Kwestionariusz zbudowany jest z 48 stwierdzeń dotyczących różnych zachowań podejmowanych w sytuacjach stresowych. Osoba badana wskazuje na 5-stopniowej skali częstość podejmowania poszczególnych zachowań w sytuacjach trudnych, które wskazują na natężenie stylu unikowego (SSU), zadaniowego (SSZ) i skoncentrowanego na emocjach (SSE). Styl unikowy może przejawiać się przez angażowanie się w czynności zastępcze (ACZ) lub poszukiwanie kontaktów towarzyskich (PKT).

Kwestionariusz SES służy do badania ogólnego poziomu samooceny. Jego twórcą jest M. Rosenberg (1965), a jego adaptacji do warunków

polskich dokonały I. Dzwonkowska, K. Lachowicz-Tabaczek i M. Łąguna (2008). Skala składa się z 10 stwierdzeń. Osoba badana wskazuje punkt na skali czterostopniowej, który określa, w jakim stopniu zgadza się z każdym ze stwierdzeń.

Weryfikacja hipotez

Weryfikacja hipotezy 1

Z danych zebranych za pomocą kwestionariusza SES wynika, że większość badanych ma przeciętny poziom samooceny. Jednak w grupie kobiet bezrobotnych niezaangażowanych w doskonalenie zawodowe najczęstszą jest samoocena niska (50%), a najrzadszą – samoocena wysoka. Natomiast w grupie kobiet bezrobotnych doskonalących się zawodowo rozkład wyników jest odmienny: najczęstszą jest samoocena wysoka (42%) a najrzadszą – niska.

Zgodnie z hipotezą 1 oczekiwano istotnych różnic poziomu samooceny między kobietami należącymi do porównywanych grup. Wyniki analizy statystycznej, w której wykorzystano test U Manna-Whitney'a, potwierdziły tę hipotezę. Okazało się, że różnice między poziomem samooceny kobiet bezrobotnych doskonalących się zawodowo a poziomem samooceny kobiet bezrobotnych niekorzystających z żadnych form doskonalenia zawodowego są istotne statystycznie ($p < 0,05$) ($U = 217,00$; $Z = -3,43$; $p = 0,0006$; $Z_{\text{popr}} = -3,66$; $p = 0,0003$). Na tej podstawie sformułowano wniosek, że porównywane grupy kobiet istotnie różnią się poziomem samooceny. Wyższy poziom samooceny rozpoznano u kobiety z grupy zaangażowanej w doskonalenie zawodowe.

Weryfikacja hipotezy 2

Wyniki badań stylów radzenia sobie ze stresem wskazują, że najczęstszym w grupie bezrobotnych kobiet, które nie zdecydowały się na doskonalenie zawodowe, jest styl skoncentrowany na unikaniu (niemal 40% badanych), a w grupie zaangażowanej w doskonalenie zawodowe – styl skoncentrowany na zadaniu (44% badanych).

Rezultaty analizy statystycznej przeprowadzonej z wykorzystaniem testu U Manna-Whitney'a wskazują na istotność różnic między porównywanymi grupami kobiet pod względem preferowanych stylów radzenia sobie ($U = 295,70$, $Z = 2,28$, $p = 0,023$, $Z_{\text{popr}} = 2,42$, $p = 0,015$). Zatem hipotezę 2 należy uznać za potwierdzoną.

Weryfikacja hipotezy 3

Zebrane dane pozwoliły także uzyskać odpowiedź na pytanie dotyczące stylu radzenia sobie ze stresem, preferowanego przez bezrobotne kobiety o odmiennych poziomach samooceny. W analizie statystycznej wykorzystano test ANOVA Kruskala–Wallisa. Okazało się, że bezrobotne kobiety o odmiennych poziomach samooceny istotnie różnią się stylem radzenia sobie ze stresem ($H = 15,61$; $df=2$, $N=60$; $p = ,0005$). I tak, kobiety o wysokim poziomie samooceny częściej stosują styl radzenia sobie skoncentrowany na zadaniu. Natomiast kobiety o niskim poziomie samooceny częściej stosują styl skoncentrowany na unikaniu. Związek między poziomem samooceny a stylem radzenia sobie ze stresem okazał się istotny w obu grupach kobiet – jednak jest on silniejszy w grupie bezrobotnych niezainteresowanych doskonaleniem zawodowym (podnoszeniem lub zdobywaniem nowych kwalifikacji) ($H = 7,21$; $df=2$, $p = ,03$) niż w grupie kobiet bezrobotnych korzystających z oferowanych form doskonalenia ($H = 6,18$; $df = 2$; $p = ,05$).

Podsumowanie

Rezultaty analizy wyników badań potwierdziły postawione hipotezy badawcze. Okazało się, że poziom samooceny kobiet bezrobotnych aktywnie zaangażowanych w powiększanie swych zasobów przez doskonalenie zawodowe jest wyższy niż u kobiet bezrobotnych, które nie podjęły podobnej decyzji. Kobiety bezrobotne zaangażowane w doskonalenie zawodowe preferują zadaniowy styl radzenia sobie ze stresem w odróżnieniu od kobiet niepodjęających aktywności edukacyjnej, które częściej przejawiają styl unikowy. Wyniki badań potwierdziły też oczekiwania, zgodnie z którymi bezrobotne kobiety o odmiennych poziomach samooceny różnią się preferowanym stylem radzenia sobie ze stresem.

Utrata pracy i niemożność uzyskania zatrudnienia mogą przyczyniać się do wystąpienia poczucia bezradności u tych osób, u których występuje układ cech temu sprzyjający. Takim uwarunkowaniem może być niski poziom samooceny, który ukształtował się w toku wieloletnich wcześniejszych doświadczeń wynoszonych z relacji społecznych i percepcji własnych osiągnięć jako niższych w porównaniu z osiągnięciami innych. Może to skutkować przekonaniem o własnej niższości i niskiej efektywności działań podejmowanych w celu zmiany tej sytuacji i podniesienia samooceny. Podjęcie kolejnej próby jest oceniane jako zbyt ryzykowne, bo podmiot oczekuje kolejnej porażki, która może nie tylko potwierdzić adekwatność niskiej samo-

oceny, ale może też wymusić negatywne jej zmiany, a mianowicie dalsze jej obniżenie. Może to skutkować unikaniem jakichkolwiek działań, które mogłyby prowadzić do zmiany sytuacji; tłamszone i wypierane są nawet myśli na ten temat. Z tego powodu u niektórych osób bezrobotnych może dojść do zablokowania aktywności zaradczej w sytuacji braku pracy.

W przypadku osób, u których we wcześniejszych latach życia – na bazie doświadczeń wynoszonych z różnych sytuacji zadaniowych – ukształtował się wyższy poziom samooceny i poczucie sprawczości, widać przekonanie o własnej skuteczności oraz celowości podejmowania aktywności zaradczej. Stąd podejście zadaniowe do trudności. Jednak czy wiąże się z tym większa gotowość do podjęcia decyzji o skorzystaniu z różnych form doskonalenia zawodowego, które mogą zwiększyć szanse bezrobotnej kobiety na rynku pracy? Przegląd literatury przedmiotu czy wyniki refrenowych badań nie dostarczają wystarczającej podstawy do sformułowania satysfakcjonującej odpowiedzi na to pytanie.

Rezultaty badań potwierdziły znaczenie samooceny i stylu radzenia sobie z sytuacją stresową dla podjęcia przez bezrobotną kobietę aktywności ukierunkowanej na powiększenie swych zasobów osobistych na drodze doskonalenia zawodowego. Taka decyzja skutkuje wzrostem szans kobiet na rynku pracy i minimalizuje ryzyko wykluczenia społecznego. Jednak rezultat wskazujący na obecność kobiet o wysokiej samoocenie współwystępującej ze stylem zadaniowym radzenia sobie ze stresem w grupie, która nie decyduje się skorzystać z oferowanych form doskonalenia zawodowego, dostarcza podstawy do wnioskowania o innych jeszcze czynnikach ważnych dla podjęcia aktywności zaradczej. Nie można wykluczyć, że tkwią one w środowisku rodzinnym, które może wymagać od kobiety bardzo dużego zaangażowania się, w efekcie czego nie jest ona w stanie skoncentrować się na własnym rozwoju zawodowym. W takim przypadku konieczne byłoby udzielenie wsparcia nie tylko bezrobotnej kobiecie, ale też objęcie nim jej rodziny: nie tylko wsparcia systemowe, ale i innych form, choćby wsparcia sąsiedzkiego. Wymaga to jednak odtworzenia i rozbudowy sieci społecznych, które uległy współcześnie rozluźnieniu.

Problem podjęty w artykule wymaga dalszych badań. Przedstawione wyniki badań stymulują do objęcia eksploracją szerszego spektrum czynników potencjalnie zwiększających szanse na zatrudnienie (także samo zatrudnienie), ważnych dla przebudowy myślenia kobiety o karierze zawodowej i odbudowy lub ochrony jej poczucia dobrostanu psychologicznego w sytuacji braku pracy. Należy podkreślić, że sytuacja kobiet na rynku pracy jest gorsza od sytuacji zawodowej mężczyzn (GUS, 2012). Z tego względu

zasadne jest skoncentrowanie badań na zjawisku bezrobocia wśród kobiet i poszukiwanie czynników i mechanizmów psychologicznych warunkujących aktywność prorozwojową w tej grupie.

Konieczność weryfikacji ustaleń przedstawionych w tym artykule uzasadnia także dynamika przemian ekonomicznych i perspektyw rozwoju społeczno-gospodarczego, które stanowią kontekst dla rozwoju psychologicznego jednostek i rozwoju społeczeństwa.

Bibliografia

- Aronson E., Wilson T. D., Akert R. M. (1997), *Psychologia społeczna: serce i umysł*, tłum. A. Bezwińska et al., Zysk i S-ka. Wydaw., cop., Poznań.
- Bandura A. (2007), *Teoria społecznego uczenia się*, tłum. J. Kowalczevska, J. Radzicki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Dzwonkowska I., Lachowicz-Tabaczek K., Łaguna M. (2008), *Samoocena i jej pomiar. Skala samooceny SES M. Rosenberga*, Pracownia Testów Psychologicznych PTP, Warszawa.
- Gurba E. (2011), *Wczesna dorosłość*, [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 287–311.
- Hobfoll S. E. (2006), *Stres, kultura i społeczność*, tłum. M. Kacmajej, GWP, Gdańsk.
- Juczyński Z., Ogińska-Bulik N. (2008), *Osobowość, stres a zdrowie*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- Kulas H. (1986), *Samoocena młodzieży*, WSiP, Warszawa.
- Liberska H. (1994), *Efektywność strategii rozwiązywania problemów intelektualnych – rozwój w okresie dorastania*, „Człowiek i Społeczeństwo”, XI, s. 167–182.
- Liberska H. (2004), *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań.
- Liberska H. (2007), *Współczesny obraz moratorium*, [w:] B. Harwas-Napierała, H. Liberska (red.), *Tożsamość a współczesność. Nowe tendencje i zagrożenia*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Poznań, s. 25–52.
- Liberska H. (2011), *Teorie rozwoju psychicznego*, [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 71–126.
- Obuchowska I. (1996), *Drogi dorastania*, WSiP, Warszawa.
- Oleszkowicz A., Senejko A. (2011), *Dorastanie*, [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, s. 259–286.
- Rosenberg M. (1965), *Society and the adolescent self-image*, Princeton University Press, Princeton.
- Ratajczak Z. (2000), *Stres – radzenie sobie – koszty psychologiczne*, [w:] I. Heszen-Niejodek, Z. Ratajczak, (red.), *Człowiek w sytuacji stresu*, Wydawnictwo UŚ, Katowice.

Strelau J. (red.) (2000), *Psychologia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

Tyszkowa M. (1990), *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, WSiP, Warszawa.

Tyszkowa M., Przetacznik-Gierowska M. (1996), *Psychologia rozwoju człowieka*, t. 1, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/f_kobiety_i_mezczyzni_na_ryнку_pracy_2012.pdf (dostęp: 20.03.2015).